

Mladiství zbavení svobody

*Výňatek z deváté obecné zprávy CPT,
publikované v roce 1999*

Předběžné poznámky

20. V předešlých zprávách CPT stanovil kritéria, jimiž se řídí při návštěvách v různých zařízeních zadržujících osoby, mezi něž patří policejní stanice, věznice, zařízení pro cizince a psychiatrická zařízení.

Výbor uplatňuje tato kritéria v rozsahu, v jakém jsou přiměřená i ve vztahu k mladistvým (tj. osobám mladším 18 let) zbaveným svobody. Bez ohledu na důvod zbavení svojí svobody jsou ovšem mladiství vždy zranitelnější než dospělí. Proto je třeba věnovat zvláštní důraz tomu, aby byla odpovídajícím způsobem zajištěna ochrana jejich fyzické i duševní pohody. Pro zdůraznění významu, který CPT připisuje předcházení špatnému zacházení s mladistvými zbavenými svobody, se Výbor rozhodl věnovat tuto kapitolu své deváté obecné zprávy diskuzi o některých specifických otázkách, které v této oblasti sleduje.

V následujících odstavcích Výbor uvádí několik záruk proti špatnému zacházení, které by podle jeho názoru měly být poskytnuty všem mladistvým zbaveným svobody, následně se pak zaměřuje na podmínky, které by měla splňovat zařízení pro zadržování mladistvých. CPT doufá, že tímto způsobem příslušné orgány jednoznačným způsobem seznámí se svými názory, jak má být s těmito osobami zacházeno. Stejně jako v předcházejících letech by Výbor uvítal připomínky k této části své obecné zprávy.

21. Výbor též zdůrazňuje, že všechny standardy, které vypracovává pro tuto oblast, by se měly považovat za doplnění standardů stanovených v mnoha dalších mezinárodních dokumentech včetně Úmluvy o právech dítěte z roku 1989, Standardních minimálních pravidel OSN pro výkon spravedlnosti u mladistvých z roku 1985 (Pekingská pravidla), Pravidel OSN na ochranu mladistvých zbavených svobody z roku 1990 a Směrnic OSN o prevenci kriminality mladistvých z roku 1990 (Rijádských směrnic).

Výbor by chtěl také vyjádřit podporu jednomu z ústředních principů obsažených ve výše uvedených dokumentech – že mladiství by měli být zbaveni svobody pouze v krajním případě a na co nejkratší dobu (viz čl. 37 b Úmluvy o právech dítěte a pravidla 13 a 19 Pekingských pravidel).

Záruky proti špatnému zacházení s nezletilými

22. Vzhledem ke svému mandátu je nejvyšší prioritou CPT během návštěv v zařízeních, kde se nacházejí mladiství zbavení svobody, zjišťovat, zda mladiství nejsou vystaveni úmyslnému špatnému zacházení. Z dosavadních zjištění Výboru vyplývá, že ve většině navštívených zařízeních k tomu dochází poměrně zřídka.

23. Avšak stejně jako u dospělých, se i u mladistvých jeví, že jsou vystaveni většímu riziku úmyslného špatného zacházení na policejních stanicích než na jiných místech, kde se nacházejí osoby zbavené svobody. Delegace CPT skutečně více než jednou získaly věrohodné důkazy o tom, že mezi osobami, které policisté mučili anebo s nimi jinak špatně zacházeli, byli i mladiství.

V této souvislosti Výbor zdůrazňuje, že největší riziko mučení a jiného špatného zacházení existuje v době bezprostředně po zbavení svobody. Z toho vyplývá, že je nezbytné, aby všechny osoby zbavené svobody (včetně mladistvých) měly od prvního okamžiku, kdy jsou nuceny zůstat na policii, právo uvědomit příbuzného nebo jinou třetí osobu o jejich zadržování, právo na přístup k právnímu zástupci a právo na přístup k lékaři.

Kromě těchto významných záruk dále některé právní řády uznávají, že v důsledku zvýšené zranitelnosti mladistvých je třeba přijmout i další preventivní opatření. Mezi ně patří zavedení oficiální povinnosti policistů zajistit, aby o zadržování mladistvého byla informována vhodná osoba (bez ohledu na to, zda o to mladistvý požádá nebo ne). V některých případech nemohou policisté vyslyšet mladistvého, pokud není přítomna vhodná osoba a/nebo právník. CPT tento přístup vítá.

24. V mnoha navštívených zařízeních bylo delegacím CPT řečeno, že pro personál není neobvyklé uštědřit příležitostně „výchovné facky“ mladistvým, kteří se špatně chovají. Výbor má za to, že v zájmu prevence špatného zacházení by měly být všechny formy tělesného trestání formálně zakázány, stejně tak by mělo být od jejich používání upuštěno v praxi. Prohřešky proti kázni ze strany chovanců by měly být řešeny pouze na základě předepsaných disciplinárních pravidel.

25. Zkušenosti výboru rovněž ukazují, že k případům špatného zacházení s mladistvými dochází častěji v důsledku nedostatečné ochrany dotčených osob před týráním, než v úmyslné snaze způsobit jim utrpení. Důležitým prvkem v jakékoliv strategii prevence takového zacházení je dodržování zásady, že mladiství by měli být umístováni odděleně od dospělých.

Porušení této zásady je zahrnuto v následujících příkladech pozorovaných CPT: dospělí vězni mužského pohlaví byli umístěni do cel pro mladistvé chlapce často s úmyslem, aby v nich udržovali pořádek, nezletilé dívky byly umístovány spolu s dospělými vězeňkyněmi, mladiství psychiatrickí pacienti byli umístěni společně s chronicky nemocnými dospělými pacienty.

Výbor uznává, že mohou nastat výjimečné situace (např. kdy jsou děti a rodiče drženi společně jako zadržovaní cizinci), kdy je jednoznačně v nejlepším zájmu mladistvých, aby nebyli od konkrétních dospělých odděleni. Společné umístění mladistvých a dospělých, kteří nejsou příbuzní, vede nutně k možnosti dominance a využívání nezletilých dospělými.

26. Smíšený personál je jednou z dalších záruk proti špatnému zacházení v místech zadržování mladistvých. Přítomnost mužského i ženského personálu může mít příznivý dopad na atmosféru v zařízení a na posílení pocitu normalnosti v místě zadržování.

Smíšený personál umožňuje také odpovídající personální zajištění pro plnění citlivých úkolů z hlediska pohlaví, jako provádění osobních prohlídek. V tomto ohledu by Výbor chtěl zdůraznit, že osobní prohlídka osob zbavených svobody by bez ohledu na jejich věk měl provádět personál stejného pohlaví a že jakákoliv prohlídka, při které se musí zadržená osoba svléknout, by se měla konat mimo dohled personálu opačného pohlaví; tyto zásady platí tím spíše v případě mladistvých.

27. Konečně v mnoha zařízeních delegace CPT pozorovaly, že příslušníci dozorujícího personálu, kteří byli v přímém kontaktu s mladistvými, nosili obušky takovým způsobem, aby byly viditelné. Tato praxe nepřispívá k budování pozitivního vztahu mezi personálem a chovanci. Pokud je to možné, dozorující personál by neměl nosit obušky vůbec. Pokud je to považováno za nevyhnutelné, CPT doporučuje nosit je tak, aby nebyly viditelné.

Zařízení pro zadržování mladistvých

1. úvod

28. Dle názoru CPT by všichni mladiství, kteří jsou zbaveni svobody, protože jsou obviněni nebo odsouzeni pro trestný čin, měli být umístěni v zařízeních zvláště určených pro osoby tohoto věku, s režimem přizpůsobeným jejich potřebám a personálem, který absolvoval odbornou přípravu pro zacházení s nezletilými.

Péče o mladistvé zbavené svobody navíc vyžaduje zvláštní úsilí, zaměřené na snížení rizika dlouhodobé sociální nepřizpůsobivosti. To vyžaduje interdisciplinární přístup využívající dovedností řady odborníků (zahrnující učitele, školitele a psychology) takovým způsobem, aby byly naplněny individuální potřeby mladistvých v rámci vzdělávacího a socio-terapeutického prostředí, které v nich vyvolává důvěru.

2. materiální podmínky zadržování

29. Dobře navržené zařízení pro zadržování mladistvých vytváří pozitivní a individualizované podmínky pro mladé osoby zbavené svobody. Prostory určené na spaní a pro bydlení mladistvých by měly mít odpovídající velikost, měly by být dobře osvětleny a odvětrávány, řádně vybaveny nábytkem, pěkně vyzdobeny a nabízet vhodné vizuální podněty. Pokud to neodporuje bezpečnostním pravidlům, mělo by být mladistvým povoleno mít při sobě rozumné množství osobních věcí.

30. CPT dodává, že v některých zařízeních zjistil sklon přehlížet osobní hygienické potřeby zadržovaných žen, včetně mladistvých dívek. Pro tuto populaci zadržovaných osob je zvláště důležitý přístup k sanitárním zařízením a umývárnam, jakož i poskytování hygienických potřeb, jako jsou hygienické vložky. Opomenutí zajistit tyto základní náležitosti může samo o sobě představovat ponižující zacházení.

3. režimové aktivity

31. Ačkoliv je nedostatek smysluplné činnosti škodlivý pro kteréhokoliv vězně, je zvláště škodlivý u mladistvých, kteří mají zvýšenou potřebu fyzické aktivity a intelektuálních podnětů. Mladistvým zbaveným svobody by měl být nabídnut komplexní program vzdělávání, sportu, odborné přípravy, rekreace a dalších smysluplných aktivit. Tělesná výchova by měla představovat důležitou součást tohoto programu.

Je zvláště důležité, aby dívky a ženy zbavené svobody měly stejný přístup k těmto aktivitám jako chlapci a muži. CPT se nadmíru často setkával s tím, že nezletilým dívkám byly nabízeny aktivity, které byly považovány za „vhodné“ na základě stereotypu (jako např. šití nebo ruční práce), zatímco chlapci mohli získat přípravu na povolání podstatně odbornější povahy. V této souvislosti chce Výbor vyjádřit souhlas se zásadou vyjádřenou v pravidle 26.4 *Pekingských pravidel*, podle něhož je třeba vyvinout maximální úsilí na zabezpečení toho, aby se mladistvým ženám zbaveným svobody „v žádném případě neposkytovala menší péče, ochrana, pomoc, horší zacházení a odborná příprava, než mladým pachatelům mužského pohlaví. Musí se jim zabezpečit rovné zacházení.“

32. Režim mnoha zařízení pro zadržování mladistvých, navštívených Výborem, zahrnoval různé motivační programy, které umožňovaly mladistvým získat dodatečné výhody za dobré chování.

Není úlohou CPT, aby se vyjadřoval k sociálně-vzdělávací hodnotě těchto programů. Věnuje ovšem obzvláštní pozornost náplni základního režimu, který je nabízen nezletilým v rámci takových programů a tomu, zda způsob hodnocení jejich pokroku (nebo propadu) v daném programu poskytuje odpovídající záruky proti svévolným rozhodnutím personálu.

4. personální otázky

33. Dozor nad mladistvými zbavenými svobody a péče o ně představují obzvláště náročnou úlohu. Pracovníci, kteří mají tuto úlohu plnit, by měli být pečlivě vybíráni s ohledem na jejich osobní zralost a schopnost vyrovnat se s nároky kladenými na práci s touto věkovou skupinu a na zajištění jejího blaha. Měli by mít zejména zájem o práci s mladými lidmi a být schopni vést a motivovat mladistvé, kteří jsou jim svěřeni. Všichni pracovníci tvořící personál, včetně těch, kteří vykonávají čistě dozorovou funkci, by měli být odborně školeni jak při přípravě na výkon tohoto povolání, tak průběžné, a měli by mít možnost využít odpovídající vnější podpory a supervize při plnění svých povinností.

Vedení těchto zařízení by navíc mělo být svěřeno osobám s nadprůměrnými vlohami pro řízení, jež mají schopnost se efektivně vyrovnat s komplexními a protichůdnými požadavky, které na ně kladou jak mladiství, tak personál.

5. kontakt s vnějším světem

34. CPT přikládá značnou důležitost udržování dobrých kontaktů všech osob zbavených svobody s vnějším světem. Vedoucím principem by měla být podpora kontaktů s vnějším světem; jakékoliv omezení těchto kontaktů by mělo být odůvodněno výlučně bezpečnostními, dostatečně závažnými důvody nebo s ohledem na nedostatek zdrojů.

Aktivní podpora tohoto kontaktu může být přínosná zejména pro mladistvé zbavené svobody, z nichž mnozí mohou mít problémy s chováním spojené s citovou deprivací nebo nedostatkem sociálních dovedností.

CPT by chtěl také zdůraznit, že omezení nebo zákaz kontaktu nezletilých s vnějším světem by nikdy nemělo být používáno jako disciplinární opatření.

6. disciplína

35. Na místech, kde se nacházejí mladiství zbavení svobody, se takřka bez výjimky uplatňují disciplinární sankce za špatné chování.

V této souvislosti CPT vyjadřuje zvláštní znepokojení nad praxí izolace mladistvých za podmínek, které připomínají samovazbu. Toto opatření může ohrozit jejich fyzickou a/nebo psychickou integritu. Výbor má za to, že k tomuto opatření by se mělo přistupovat jen ve zvláště výjimečných případech. Pokud jsou mladiství drženi izolovaně od ostatních, musí se tak dít jen po co nejkratší možnou dobu a v každém případě jim musí být zajištěn odpovídající lidský kontakt, přístup k čerstvému a umožněn pohyb na čerstvém vzduchu v trvání nejméně jedné hodiny denně.

Všechna disciplinární řízení vztahující se na mladistvé by měla být doplněna formálními zárukami a být řádně zaznamenána. Zvláště pak by mladiství měli mít právo vyjádřit se k přestupku, kterého se měli dopustit, a měli by mít možnost odvolat se k nadřízené autoritě proti všem sankcím, které jim byly uloženy. Všechny podrobnosti týkající se sankcí by měly být zaznamenány v registru vedeném každým zařízením, kde se nacházejí mladiství zbavení svobody.

7. postupy pro podávání stížností a inspekce

36. Účinné postupy pro podávání stížností a inspekce jsou základními zárukami proti špatnému zacházení v zařízeních pro mladistvé.

Mladiství by měli mít možnost podávat stížnosti jak v rámci administrativního systému zařízení, tak mimo něj a měli by mít právo se důvěrně obrátit na příslušný orgán.

CPT také přikládá zvláštní důležitost pravidelným návštěvám všech zařízení pro mladistvé nezávislým orgánem (například výborem provádějícím návštěvy nebo soudcem) s oprávněním přijímat – a v případě potřeby řešit – stížnosti mladistvých a provádět inspekci ubytovacích a ostatních prostor zařízení.

8. medicínské otázky

37. Při zkoumání otázky zdravotnických služeb ve věznicích ve své třetí obecné zprávě (CPT/Inf (93) 12, odstavce 30 až 77), CPT vytyčil několik kritérií, kterými se řídí (přístup k lékaři, rovnocennost péče, souhlas pacienta a zachovávání důvěrnosti, preventivní zdravotní péče, profesionální nezávislost a odborná způsobilost). Tato kritéria se ve stejné míře uplatňují na zařízení pro zadržování mladistvých.

38. Je pochopitelné, že CPT věnuje zvláštní pozornost specifickým zdravotním potřebám mladistvých zbavených svobody.

Je zvláště důležité, aby byly zdravotnické služby poskytované nezletilým neoddělitelnou součástí interdisciplinárního (zdravotně-psychologicko-sociálního) programu péče. To mimo jiné znamená, že by zde měla být úzká koordinace mezi prací zdravotnického personálu zařízení (lékaři, sestry, psychologové atd.) a ostatních odborníků (zahrnující sociální pracovníky a učitele), kteří přicházejí do pravidelného kontaktu se zadržovanými. Cílem by mělo být zajistit, aby zdravotní péče poskytovaná mladistvým zbaveným svobody tvořila součást kompletní podpůrné a terapeutické sítě.

Je také žádoucí, aby program péče v zařízení byl vypracován v písemné formě a poskytnut všem zaměstnancům, po kterých je požadováno, aby se do něj zapojili.

39. Se všemi mladistvými zbavenými svobody by měl lékař provést řádný pohovor a prohlédnout je co nejdříve po přijetí do zařízení, které je určeno k jejich zadržování. Pokud nenastanou zvláštní okolnosti, měl by pohovor/vyšetření proběhnout v den přijetí. Nehledě na to, může být pro nově příchozího mladistvého prvním kontaktem se zdravotnickou službou plně kvalifikovaná sestra, která podá zprávu lékaři.

Řádně provedené lékařské vyšetření by mělo být schopno identifikovat mladistvé osoby s potencionálními zdravotními problémy (např. drogovou závislost, sebevražedné sklony). Včasná identifikace těchto problémů ulehčí přijímání účinných preventivních kroků v rámci zdravotně-psychologicko-sociálního programu péče v zařízení.

40. Dále by měl být samozřejmostí důvěrný přístup všech nezletilých zbavených svobody k lékaři v jakémkoliv čase, bez ohledu na režim (včetně disciplinární izolace), kterému jsou podřízeni. Rovněž by měl být zajištěn přiměřený přístup k rozličným formám specializované lékařské péče včetně zubaře.

41. Zdravotnická služba v jakémkoliv místě zadržování by se neměla omezovat na péči o nemocné pacienty; měla by být odpovědná také za sociální a preventivní léčbu. CPT by chtěl v této souvislosti zdůraznit dva aspekty, které se zvláště týkají mladistvých zbavených svobody, jmenovitě odpovídající výživu a zajišťování zdravotní výchovy.

Zdravotnický personál by měl hrát aktivní úlohu při kontrole kvality stravy, která je chovancům poskytována. To je zejména důležité pro mladistvé, kteří ještě nemuseli dosáhnout maxima svého tělesného růstu. V těchto případech může být následek nedostatečné výživy rychle patrný a může být vážnější než u těch, kteří již dosáhli plné tělesné zralosti.

Je také všeobecně uznáváno, že nezletilí zbavení svobody mají sklony k rizikovému chování zejména vzhledem k drogám (včetně alkoholu) a sexu. Vzhledem k tomu je zajištění zdravotní výchovy důležitým prvkem preventivní zdravotní péče. Součástí tohoto programu by především mělo být poskytnutí informací o rizicích zneužívání drog a o přenosných nemocech.